

**ANALIZA SENSURILOR CONOTATIVE ȘI DENOTATIVE ALE LEXEMULUI
LUP ÎN CADRUL FITONIMIEI ROMÂNEȘTI**
*Analysis of the Connotative and Denotative Meanings of the Term Wolf as it Appears in the
Romanian Phytonyms*

**Radu DRĂGULESCU, Assistant Professor Ph.D.,
“Lucian Blaga” University of Sibiu**

Abstract: Many of the romanian phytonyms are directly related to the totemic animal, the wolf. Like other folkloric creations, in our ethnobotany this mammal is a representation of evil, the foe, being associated to unworthy, useless plants. The paper brings an inventory, an interpretation and a statistic of romanian names of plants which implicates the word wolf.

Keywords: romanian phytonyms, conotation, denotation, plant names, ethnobotany, wolf.

Am prezentat cu diverse ocazii strânsa legătură dintre om și lumea vegetală și resorturile ce stau la baza denominației și conotației în acest plan¹. Etnobotanica reprezintă, încă, o sursă fertilă de informații pentru cercetări antropolingvistice, psihologice și psiholingvistice. Fitonimia dezvăluie preocupările, reprezentările și subconștientul afectiv ale poporului. La plante, poate mai mult ca la alte categorii, denumirile au fost sugerate oamenilor de așa-zisa *signatura rerum*, de tainicele „înscrisuri” prezente în morfologia, cromatica, mirosul, gustul, gingășia ori, din contră robustețea sau vulgaritatea organelor speciilor vegetale. Alte fitonime au derivat din diversele proprietăți ale plantelor, din ecologia și corologia lor, fenologia lor, din relațiile cu celelalte viețuitoare. Faptul că ele au fost consemnate în diverse scrieri este un câștig atât pentru etnobotanica românească, cât și pentru lingvistică și istorie.

La baza analizei noastre stă *Dicționarul* lui Borza², al cărui material este adus la zi și completat substanțial, dublat chiar, de *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*³ al lui Constantin Drăgulescu. Al. Borza înserează pe lângă câteva mii de nume de plante maghiare, săsești, germane, franțuzești, engleze, rusești, ucraineene, sârbești, bulgărești, turcești, 10.906 nume românești de plante pentru 2.095 specii. Prin publicarea *Dicționarului explicativ al fitonimelor românești*, Constantin Drăgulescu a ridicat numărul numelor românești de plante cunoscute la 21.605 fitonime cunoscute până în prezent, fitonime care aparțin unui număr de 3.220 specii de plante indigene și exotice, spontane și cultivate. La acestea se adaugă peste

¹ Radu Drăgulescu, *Stilistica denumirilor populare de plante*, în *Studii și comunicări de etnologie*, Sibiu, 1998, p. 124-127, *Simbioza oikumen – lume vegetală în percepția lui George Coșbuc* în *Studii și comunicări de etnologie*, Sibiu 1999, p.109-122, *Simbolistica florii în poezia antumă a lui M. Eminescu*, în *Cercetări de limbă și literatură*, Oradea, 2000, p. 375-380, *Mitopoetica*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2004, cap. *Bradul-mi spune bun cuvânt*, Constantin Drăgulescu, Radu Drăgulescu, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumirile dacice de plante*, Sibiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, 2000 ș.a.

² Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, București, Editura Academiei R.S.R., 1968.

³ Constantin Drăgulescu, *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2010, în reeditare 2013.

4.300 termeni care desemnează nume de soiuri și de părți (organe) de plante. Astfel fitonimia românească, cunoscută în momentul de față, însumează 21.605 termeni.

Situația fitonimelor ce implică lupul se prezintă astfel:

Barba lupului (*Helleborus purpurascens*, *Crepis* spp., *Sedum maximum*, *Sedum roseum*): cu siguranță „barbă”, cu excepția speciilor de *Crepis*, are altă semnificație (nu bărbie sau smoc de păr), cel puțin în cazul speciilor de spânz (*Helleborus*), înțelesul fiind „ucigător; otravă” - barba < rad. *bher- „a tăia”, aici cu înțelesul a răni; (în Banat tăișul securii se numește barbur); dar, pentru că planta se utilizează și în magie, nu excludem apartenența fitonimelor la rad. *bher- „a vrăji, a fermeca”. Pentru speciile de *Crepis* care au fructe cu papus/smoc de peri, am putea interpreta fitonimul **barba lupului** ca „părul lupului” (a se vedea și **coada lupului**). Numele speciei *Sedum maximum*, plantă succulentă (grasă), ar putea aparține și la rad. i.-e. *bher- „a crește, a se umfla; a se ridica”. *Sedum acre*, *Sedum roseum*, *Sempervivum schlehani*, *Sempervivum tectorum* se mai numește și **iarba tunului**. Plantele se cultivă pe acoperișuri pentru a feri gospodăria de tunet (a tuna cf. lat. tonare) adică trăsnet; încă vechii greci aveau pentru *Sempervivum*, între altele, și numele keraunia (din keraunós „tunet cu fulger”); romanii îi spuneau *Jovibarba* „barba lui Jupiter (zeul tunetului/fulgerului)”, o parte dintre speciile de *Sempervivum* având numele științific *Jovibarba*; de aici germ. Donnerkraut „buruiana tunetului” (*Jovibarba*, *Sempervivum*, *Sedum acre*, *Sedum purpureum*), Donnerblume „floarea tunetului”, Hauswurz „rădăcina casei”, Hauslaub „frunzișul casei”, it. guardacasa „paza casei”, dar și germ. Donarsbart „barba lui Donar (zeul tunetului), fr. barbe de Jupiter, Joubarbe, engl. beard of Jovis (*Sempervivum tectorum*, *Jovibarba*), Donnerbohne „bobul/fasolea tunetului” (*Sedum maximum*); rom. **barba lupului** (*Sedum maximum*) ar putea fi și o etimologie populară după vreun nume de mai sus.

Bășina/beșina lupului (*Lasiosphera gigantea*, *Lycoperdon bovista*) este o ciupercă sub forma unei bășici care la maturitate se sparge și pune în libertate spori. Poporul crede că ele apar acolo unde sunt eliminate gazele intestinale de către lup. De comparat și cu numele științific *Lycoperdon* (< gr. lykos „lup” și gr. perdomai „a avea vânturi”, cf. rad. i.-e. *perd- „a băși”, de comparat cu rom. părț „bășină”, dar și cu rom. purdă „praf”. Din acest considerent și din suprapunerea cu termenul beșică (< lat. vessica), ciupercilor li s-a spus bășină (cf. lat. *bissina > sicil. bissino, span. bejin; ori, a băși, ca și a fâsâi, provine din onomatopee).

Beșica lupului (*Globaria gigantea*), numită și **cașii lupului** (a se vedea acolo).

Boaba lupului (*Atropa belladonna*, *Paris quadrifolia*), numită și **bobita lupului**: face fructe sub formă de boabe, asemănătoare cireșelor negre, care nu sunt comestibile. Sunt toxice și nefolositoare omului, așadar sunt puse în relație cu lupul (conform cu v.ind. lup – „a distruge, a rupe”, ags. lybb „otravă”, v.germ. luppi, lüppe „otravă; vrăjitorie”). În funcție de zonă, se mai numește **măr lupesc**, **strugurul lupului** sau **turta lupului**. Izolat sunt numite și porcești circulând supoziția că porcii sunt mai puțin afectați de toxicitatea lor. Pe alocuri însă, planta are și întrebuințări terapeutice.

Bumbușca lupului (*Dianthus carthusianorum*): prima parte a fitonimului trimite la rom. bob, sl. bobü, resp. tema i.-e. *bhabha „bob”. Termenii semnifică ceva sferic sau umflat (cf. lat. bombus „obiect rotund”), așa cum sunt fructele, semințele, tulpinile acestei specii, dar întrucât frunzele plantei seamănă cu caninii lupului, planta poartă această denumire. Pe alocuri se numește și **pușcuța lupului**.

Cașii lupului (*Globularia gigantea* actualmente *Lasiosphaera gigantea*) redă forma și/sau culoarea corpurilor acestor ciuperci. Substantivul caș este considerat ca derivând din lat. caseus „brânză” dar există și v.ind. k(a)șu „aliment; caș”. Fitonimul are sens peiorativ.

Căciula lupului (*Lasiosphaera gigantea*), < autohtonul căciulă⁴. Fitonimul redă morfologia ciupercii. Atribuirea acestei „căciuli” lupului s-a făcut după imaginația populară și indică „sălbăticia”. Ciuperca *Lasiosphaera gigantea* crapă la maturitate și arată ca o căciulă (pentru legătura cu lupul a se vedea **bășina lupului**).

Chișățul lupului (*Daphne mezereum*, *Geranium robertianum*): termenul chișă ar putea reproduce onomatopoeic verbul a chișa/pișa (cf. lat. pissiare < pisciare ori este o creație expresivă din interj. piș) fiindcă *Geranium robertianum* are miros neplăcut, asociat cu cel al urinei, având însă și proprietăți diuretice. De comparat și cu gr. kissa „greață”. Există și adj. cheș „pestriț, bălțat, pătat” (din magh. kese) care s-ar potrivi speciei *Geranium robertianum* ce are frunzele la bază brun pătate. Forma „chișăț” o considerăm variantă regională, așa cum miconimul chișăței este regionalism pentru pișetei, informatorii de la care s-a notat precizând că aceste ciuperci cresc pe lângă grajduri, pe bălegarul din apropierea scurgerilor de urină.

Cireașa lupului (*Atropa belladonna*, *Daphne mezereum*): cf. lat. cerasia < lat. cerasea (a se vedea însă și **cireșul lupului**) și v.gr. kersasia. Sunt specii sălbatice de cireș întâlnite în păduri sau codrii și de aceea fructele lor sunt ale lupului. Posibil ca fructele speciei *Atropa belladonna* să se fi folosit la otrăvirea câinilor și lupilor (ultimei specii îi spun și germanii Wolfskirsche, maghiarii farkas cseresnye, sârbo-croații volča črešnja). Numele mai răspândit este cel de mătrăgună.

Cireșul lupului (*Rhamnus frangula* actualmente *Frangula alnus*): cf. lat. cerasus, v.sl. črešnja, gr. kérés, kerátos, kerátion, v.ind. čiras (din rad. i.-e. ker-s „coarnă, cireășă” > tema *ker-s, din care și un presupus trac. *kerasos. În greacă și latină ar putea chiar veni din traco-frigiană. Face parte din aceeași familie cu cireșul propriu-zis, cu excepția speciei *Frangula alnus* care este un arbust cu fructe asemănătoare cireșelor. Fructele arbustului *Frangula alnus* sunt toxice, „bune doar de dat la lupi” (pentru a-i otrăvi), dar poate avea și înțelesul de „cireș otrăvitor” (lup = „otravă; a ucide”).

Coada lupului (*Erigeron canadensis*, *Gentiana asclepiadea*, *Salvia austriaca*, *Verbascum spp.*), **coada lupului vânătă** (*Verbascum phoeniceum*). Există și varianta **coada priculicilor** (*Arunco vulgaris*) < pricolici, „strigoi cu chip de lup sau câine”, „vârcolac”, dar și „copil neastâmpărat”. Pricolici poate fi compus din pric „cu pete albe” (după M. Vinereanu⁵ de origine traco-dacă) și *lic „lup” (gr. lýcos “lup”) ori este o contaminație între prichindel „copil zburdalnic” și vârcolac, vârcolic, „om-lup”, „ființă fabuloasă care mănâncă luna și soarele” (< vsl. vlükodlakü, bg. vürkolakü, vürkolak). Ultimii termeni ar putea fi pleonastici, alcătuiți din sl. vlík, vlík „lup” + gr. lýcos „lup” (de comparat și cu v.ind. virkas „lup” și virk „lup, soare, lună” și credința populară că „vârcolacii mănâncă luna/soarele”). M. Vasmer⁶ tratează sl. vlükodlakü ca fiind compus din vlüku „lup” și dlaka „păr, blană”. Dealtfel chiar rom. pricolici ar putea fi o variantă a lui tricolici „(om) cu păr de lup” < gr. trichos “păr” + lýcos “lup”. Existând alternanța (a se) zvârcoli – (a se) târcoli, putem bănui următoarea

⁴ I.I. Russu, *Etnogeneza românilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

⁵ M. Vinereanu, *Dicționarul etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, București, Editura Alcor Edimpex, ed. a 2-a, 2009.

⁶ M. Vasmer, *Etimologičeski slovari russkovo jazyka*, I-IV, Moscova, 1986-1987.

evoluție: zvrâcolici > târcolici > tricolici > pricolici. Planta are o inflorescență bogată, albă, comparată cu o barbă (a se vedea **barba lupului**) sau o coadă. Specia s-a folosit la alungarea diverselor spirite rele, afumându-se oamenii și vitele, acestora punându-li-se planta și în târâțele cu care erau hrănite. Există și câteva legende care explică numele de mai sus.

Cojocul lupului (*Asplenium ruta-muraria*) < cojoc (cf. sl. kožuchŭ din koža „piele” și rad. i.-e. *keug'-, *koug'- „coajă, înveliș”). Nu găsim logica fitonimului, fiind vorba de o feriguță, cât palma, care crește pe ziduri și stâncării. Este evidentă confuzia cu o ferigă mare de pădure (*Athyrium filix-femina*) numită **spinarea lupului**, nume pe care l-a primit, din confuzie, și specia la care ne referim.

Colțul lupului (*Bunias orientalis*, *Cirsium erisithales*, *Iris pseudacorus*, *Linaria vulgaris*, *Lycopus europaeus*, *Scutellaria altissima*) este, printre altele, și o specie de *Iris* cunoscută și sub numele de **scălăbăi**. Ne întrebăm dacă denumirea populară a acestei specii vine din gr. kállos „frumusețe” ori din i.-e. *(s)kel - „a tăia”, din care trac. scalme „sabie” (de comparat cu macedorom. cealâme „sabie”, tc. çalym „partea tăioasă a sabiei”), v.isl. skalm „sabie scurtă”, „cuțit”, alb. škale, bg. și scr. skala „stâncă ascuțită”, lat. scalpelium, fr. scalpel „cuțitaș”, rom. colț și cloț, clonț. Speciile *Bunias orientalis* și *Iris pseudacorus* au fructe asemenea unor colți și s-au folosit la tratarea lupusului, boală numită popular lupare ori colț de lup. Aceeași utilizare au avut-o și plantele *Cirsium erisithales* și *Linaria vulgaris* (ultima având floarea ca o gură de lup). *Scutellaria altissima* are flori bilabiate și de aceea i se mai spune și **gura lupului**, iar *Lycopus europaeus* (așa cum se remarcă și din numele științific) are morfologia frunzei comparabilă cu aceea aabei lupului (se mai numește și **piciorul lupului**, probabil un calc).

Cucuruzul lupului (*Colchicum autumnale*, *Commelina communis*): presupunem că semnificația inițială a substantivului cucuruz a fost „con (roșu) de brad”. Termenul s-a extins ulterior și asupra știuletelui de porumb din cauza asemănării morfologice a celor două organe vegetale. Există și ideea (neverosimilă după majoritatea lingviștilor) că fitonimul cucuruz ar proveni din tc. kokoroz, de la care numele a fost preluat nu numai de români, ci și de vecini. Pe lângă cucuruzul propriu-zis (*Zea mays*) și alte plante cu organe asemănătoare porumbului au primit nume asemănătoare. Plantele nefolositoare au fost atribuite ciorilor și lupului. Sub termenul „lup” se ascunde semnificația primară „ucigaș” (a se vedea lup) fiindcă specia *Colchicum autumnale* este toxică, iar *Commelina communis* este o buruiană greu de stârpit.

Dafinul lupului (*Daphne mezereum*): fitonimul dafin (inițial pentru specia mediteraneană *Laurus nobilis*) este comun tuturor popoarelor balcanice și de aceea este de presupus că este vechi, de origine greacă sau latină (daphinus). El s-a extins și la alte specii cu frunze asemănătoare laurului ca formă și consistență (*Daphne spp.*, *Nerium oleander*, *Eleagnus angustifolia*, *Viburnum tinus*). Planta *Asarum europaeum* are și ea frunzele pielose ca laurul și presupunem că numele dafin mic s-a notat din eroarea produsă de faptul că atât *Asarum europaeum* cât și *Daphne mezereum* se numesc **chiperul lupului**. *Daphne mezereum* se numește **dafinul lupului** fie fiindcă nu este utilizat de oameni în scopuri culinare ca laurul, fie din cauza toxicității. Specia crește în păduri și i se spune și dafin sălbatic fiindcă nu are utilizări alimentare.

Dintele lupului (*Bidens tripartitus*) < dinte (< lat. dens,- ntis, v.ind. danta). Unele specii au fructe sau semințe dentiforme ori cu dințișori, altele au tepalele/petalele

(*Erythronium dens-canis*) ori frunzele (*Leontodon autumnalis*, *Polygonum hydropiper*) asemenea unor canini.

Floarea lupului (*Aristolochia clematidis*), se numește și **măr lupesc**, **nap lupesc** și **piperul lupului** (a se vedea acolo).

Grâul lupului (*Polytrichum commune*): specie de mușchi face spori (nu fructe) în capsule comparabile cu boabele de cereale suprafețele/pernele de mușchi au fost asemănate cu lanurile de grâu verde. Crește în păduri și de aceea „este” al lupului.

Gura lupului (*Antirrhinum majus*, *Digitalis grandiflora*, *Linaria vulgaris*, *Rhinanthus glaber*, *Rhinanthus minor*, *Rhinanthus rumelicus*, *Scutellaria altissima*), **gura moroiului**, **gura morunului** (*Antirrhinum majus*) < gură (cf. lat. gula „gâtlej”, dar substantivul poate fi prelatin dat fiind v.ind. gora „gură”). Plantele au flori mai mult sau mai puțin asemănătoare unor guri/boturi de lup (moroi, pricolici, strigoi). Francezii îi spun plantei *Antirrhinum majus* tête de mort.

Hribul lupului (*Boletus lupinus*) < ucr. hryb, ceh., slov. hřib (*Boletus*), rus. grib(î) „burete”. Cu siguranță aici constatăm semnificația din sfera „ridicătură”, „cocoașă”, „moț”, cf. sl. chribŭ, gŭrbŭ „spinare”, bg. găr̀b, scr. grbica „cocoașă”, rom. găr̀bă „spinare”, găr̀bov „cocoșat” (tema *gerbh-, *grebh- a rad. i.-e. *ger- „a îndoii, a încovoia”). Este toxic.

Iarba lupării (*Ajuga reptans*, *Leonurus cardiaca*, *Prunella vulgaris*), **iarba lupăriei** (*Prunella vulgaris*): plantele s-au folosit contra lupării „formațiune tumorală subcutanată” și contra rănilor numite colț(i) de lup (lupus), **iarba lupului** (*Aristolochia clematidis*, *Atropa belladonna*, *Carlina acaulis*, *Orobancha ramosa*, *Orobancha spp*, *Sempervivum schlehani*, *Sempervivum tectorum*). Unele specii (*Aristolochia clematidis*, *Atropa belladonna*) sunt numite astfel fiindcă sunt toxice sau parazite (*Orobancha*), altele (*Aristolochia clematidis*, *Carlina acaulis*, *Sempervivum schlehani*, *Sempervivum tectorum*) fiindcă s-au folosit la tratarea rănilor și bubelor asemănătoare celor provocate de lupus.

Labă lupului (*Leonurus cardiaca*, *Lycopodium clavatum*) are frunzele cu morfologie asemănătoare labei (inclusiv ghearelor) animalului. Cuvântul labă se consideră a fi de origine maghiară (láb „picior”), dar, pe de o parte, el este comun și în limba românilor extracarpatici, pe de alta există v.ind. labh „a apuca, a prinde; a dobândi”⁷ și bg. lapa, rus. lapka, v.germ. lappa, lapo „talpă, labă, „palmă”, lit., let. lopa „labă” (și rad. i.-e. *lopa „mână, labă”). Se numește **talpa lupului**.

Laptele lupului (*Euphorbia spp.*), izolat **laptele vrăjitoarei** (*Chelidonium majus*) < lapte (cf. lat. lactem, lactis, v.ind. glapta). Planta produce latex alb care nu se poate consuma de către om din cauza toxicității mai mult sau mai puțin pronunțate ori a gustului neplăcut. În consecință, el a fost comparat cu laptele produs de lupoaică (a se vedea **lup**) sau vrăjitoare. Lapte de vrăjitoare este un calc după corespondentul german Hexenmilch. *Euphorbia platyphyllos* are miros neplăcut.

Lăcrămioara lupului (*Polygonatum spp.*) are flori ca niște picături/lacrimi. Pentru a deosebi speciile spontane de cele cultivate, poporul a denumit speciile sălbatice ca fiind ale lupului.

⁷ A. Berinde, S. Lugojan, *Contribuții la cunoașterea limbii dacilor*, Timișoara, Editura Facla, 1984.

Lăptuca lupului (*Euphorbia carniolica* și alte specii din acest gen) având un latex toxic a fost botezată astfel după stereotipia că tot ce este rău este al lupului (sau al ciorii), pornindu-se și de la ideea că aceste animale sunt hrăpărețe și mănâncă orice.

Lepedeul lupului (*Polypodium vulgare*): lepedeu „cearșaf” din magh. lepedő. Pentru legătura cu lupul a se vedea **țolul lupului**.

Lepra lupului (*Anthoceros punctatus*) < ngr. lepra, din comparația leziunilor provocate de această boală contagioasă și aspectul acestui mușchi (cf. gr. lepródes „aspru; crăpat”).

Limbă de lup (*Rhinanthus alectorolophus*), cu înțelesul gură de lup. Substantivul limbă își are originea în lat. lingua (plantele au organe, îndeosebi frunze și petale, în formă de limbă).

Lupin, lupine (*Lupinus albus*), **lupin alb, lupin dulce** (*Lupinus albus*), **lupin galben** (*Lupinus luteus*): din numele științific *Lupinus*.

Lupidragi, lupisgragi, lupizdrag, bobidrag (*Tropaeolum majus*) < coresp. scr. Ljubidrag, dar putem accepta și rad. i.-e. *(s)leubh-, (s)leup- „a atârna (flasc)”, cu referire la habitusul plantei.

Lupoaie (*Orobanchae spp.*): numele științific *Orobanchae* se traduce „sugrumătoarea speciilor de *Orobanchae*”. Acest fapt ne îndreptățește să facem legătura și cu v.ind. sudayati „a ucide”, sudana „ucigător”. O serie de plante parazite se numesc lupoaie: **Lupoaia captalanului** (*Orobanchae flava* sin. *O. petasites*); **lupoaia cânepii** (*Orobanchae ramosa*); **lupoaia cimbrisorului** (*Orobanchae alba* sin. *O. epithymum*); **lupoaia dracilei** (*Orobanchae lucorum*); **lupoaia dumbățului** (*Orobanchae teucrium*); **lupoaia lucernei** (*Orobanchae lutea* sin. *O. medicaginis*); **lupoaia pelinului** (*Orobanchae artemisiae-campestris*); **lupoaia salviei** (*Orobanchae salviae*); **lupoaia sânzienelor** (*Orobanchae caryophyllacea* sin. *O. galii*); **lupoaia scailor** (*Orobanchae reticulata*); **lupoaia trifoiului** (*Orobanchae minor*); **lupoaia tutunului** (*Orobanchae ramosa*), **lupoaică** (*Orobanchae purpurea*, *Sorghum halepense*). Tot **lupoaie** se numește și specia *Lagenaria siceraria*, în acest caz avem a face însă cu o etimologie populară în loc de *lupoaie < lubă, lubău „bostan, pepene” sau în loc de ludaie (eventual sub influența corespondentului magh. lopótök).

Lupușor (*Rhinanthus alpinus*, *Rhinanthus angustifolius*, *Sorghum halepense*), primele două specii sunt parazite și omoară plantele gazdă. *Sorghum halepense* sufocă plantele cultivate.

Măr lupesc sau **mărul lupului** (*Aconitum spp.*, *Aristolochia clematidis*, *Crataegus monogyna*, *Datura stramonium*, *Daphne mezereum*, *Euonymus europaeus*, *Glechoma hederacea*, *Paris quadrifolia*, *Physalis alkekengi*, *Symphoricarpos albus*, prunele atacate de ciuperca *Taphrina pruni*): aluzie la toxicitatea fructelor; apare și în transcriere greșită **măr lumesc**. La români, termenul măr, fructul speciilor de *Malus*, a ajuns să se identifice cu „poamă”, „fruct” și să se atribuie multor altor specii, cu referire nu numai la fructe, ci chiar și la tuberculi, rădăcini tuberizate, flori, inflorescență. Ex.: **măr** (*Solanum tuberosum* - tuberculul), **măr amar** (*Citrullus colocynthis*): fiindcă are fructe amare; **măr de pământ** (*Helianthus tuberosus*) care are rădăcini tuberizate subpământene etc. Numele se referă, în cele mai multe cazuri, la fructele plantelor, uneori la inflorescență (*Carlina acaulis*) ori rădăcinile tuberizate (*Aconitum spp.*, *Helianthus tuberosus*). Dintr-o eroare i s-a atribuit și speciei *Viola canina* numele **mărul lupului** (poate în loc de **colțul lupului**, aluzie la forma

frunzelor ori la pintenul florii). Fructele și rădăcinile tuberizate toxice subpământene sunt considerate ale lupului sau strigoiului. Pe alocuri plantele se numesc **borături de vânt**, evidențiindu-se impresia negativă, respingătoare a acestor plante care sunt puse în legătură cu lupul.

Mărarul lupului (*Anthemis cotula*), numit și **mărar(i)ul câinelui**: Fitonimul mărar (ca și macedorom. mărăliu și alb. mēraj, maraj, mērajē, moreja) este considerat termen autohton⁸ sau vechi grec⁹, cf. gr. malathron, marathron, marathon (*Foeniculum vulgare*). Unii îl compară cu corespondentul ngr. marathron, dar mai potrivită ni se pare trimiterea la gr. maraino „a se veșteji”, frunzele plantei ofilindu-se la scurt timp după înflorire. Mărarul propriu-zis (*Anethum graveolens*) seamănă foarte bine cu molura, mălura (*Foeniculum vulgare*) și de aceea presupunem și o eventuală evoluție din molură/mălură > *măzură > mărar (poate sub influența ngr. marathron). Unele specii se cultivă în grădini și de aceea sunt de casă, altele cresc sălbatice, pe câmp, în apă ori pe stânci. Speciile cultivate au miros plăcut, puternic ori au gust dulce și se folosesc drept condiment. Speciile necomestibile pentru oameni și urât mirositoare au fost atribuite lupului, ori altor animale, în funcție de locul unde cresc ori după presupusele vietăți care le consumă.

Nap lupesc (*Aconitum napellus*), se mai numește și **mărul lupului** sau **floarea lupului**. Planta are în pământ rizomi groși ori rădăcini tuberizate, albe, galbene ori roșietice, de formă conică, cilindrică ori rotundă. Speciile de *Aconitum* sunt toxice (din nou lupesc semnifică „otrăvitor”).

Ochiul lupului (*Lycopsis arvensis*, *Nonea pallens*, *Nonea pulla*, *Plantago indica*) sunt buruieni cu flori sau inflorescențe mai mult sau mai puțin asemănătoare ochilor. Numele este nepotrivit pentru *Plantago indica* și a apărut, probabil, dintr-o confuzie.

Om(e)agul lupului (*Aconitum spp.*) < coresp. sl. omëgŭ, cf. rus., ucr. omeg, pol. om(i)ęg, omak, slov., ceh. omej. Și aici lup înseamnă „toxic; ucigător”.

Otrava lupului (*Aconitum spp.*): otravă < sl. otrava, nume pleonastic (lup=otravă), potrivit pentru aceste specii toxice pentru oameni și vite. O specie de *Aconitum* se numește *lycoctomum* „ucigătoarea lupului”.

Pălăria lupului (*Macrolepiota procera*, *Pteridium aquilinum*): substantivul pălărie este considerat autohton (cf. rad. i.-e. *pel-, *ple- „a acoperi; a ascunde”). Ori ar putea proveni dintr-un presupus *căpălărie (cf. it. cappelleria), din substantivul cap și un alt termen, ca în căpătână, căpătâi, căpăstru, căpcăun. În acest sens amintim și termenul dacorom., macedorom., meglenorom. capelă „pălărie (de femeie)”, „șapcă militară”. Ciupercile *Amanita muscaria*, *Amanita pantherina*, *Amanita phalloides*, *Clitocybe nebularis*, *Coprinus spp.* au aspect de pălărie dar sunt și foarte otrăvitoare, majoritatea conținând toxine mortale pentru om. Cea mai mare ferigă de la noi, *Pteridium aquilinum*, numită și **țolul lupului**, nu seamănă cu o pălărie ci cu o buruienă și de aceea nu excludem ca numele corect să fi fost **bălăria lupului**, desemnând fie aspectul plantei, fie toxicitatea ei. **Bălăria lupului** pare a fi pleonastică deoarece lup poate avea înțelesul de „otravă”.

⁸ Gr. Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

⁹ C. Diculescu, *Dacia Romana în oglinda inscripțiilor și a limbei de azi*, Cluj, Institutul de Arte grafice „Ardealul”, 1926.

Păr de lup (*Nardus stricta*): păr < lat. pilus, rad. i.e. *pi-lo, plantele fiind ca niște fire de păr ori având frunzele asemănătoare firelor de păr, uneori foarte tari, dure ca părul aspru al lupului.

Păstaia lupului (*Cynanchum vincetoxicum*): numele popular reflectă caracteristica speciei de a se încâlci/împleți printre alte plante < păstaie, termen autohton (I.I. Russu) de comparat cu alb. pištaië, macedorom. pistal'e, păstal'e; ar putea proveni din rad. *p(h)es-, *pis- „pleavă”, „valve (teci) de fructe”, din care și lat. pisum, gr. pisos, celt. pis „mazăre” (în Crișana fasolei i se spune mazăre), gr. phaselos „luntre” (forma păstăii). Posibil ca un rad. i.-e. *phak'- cu înțelesul „păstaie” să fi dat în tracă și illiră phas(e)olos, iar în greacă phakós „linte”.

Piedica lupului, pedicuță (*Lycopodium spp.*) < lat. pedica „piedică” (din gr. pus, podos „picior”, lat. pes, pedis „picior”, „copită”, „gheară”), în conformitate cu fitonimele **piciorul lupului, laba lupului**. Fitonimele sugerează asemănarea plantelor cu labele/picioarele animalului sau faptul că sălbăticiunile se împiedică/încurcă, în credința populară, în vrejii acestor specii. Tema pod- „picior”, „copită” o regăsim și fitonimele **podb(e)ală, podbial, podbel, podbal, podval, podeală, podolean** (*Tussilago farfara*), de comparat cu rus. podbeal, bg. podbjal, ucr. potbilî, sb. podbel, cu înțelesul „floarea piciorului/copitei”, poate, în toate limbile, dintr-un fond comun (ca și poteca, cf. v.ind. pathaka, v. pers. pothi, gr. pátos, engl. path). Probabil nici rom. copită nu provine din sl. kopyto, ci din presupusul traco-dacic *ko-pida/peda „piciorul vacii”, cf. v.ind. gopada „piciorul bouului”.

Perina lupului (*Pteridium aquilinum*): deși planta se numește și **țolul lupului**, credem, totuși, că nu la per(i)nă (< sl. perina) pentru cap se referă primul termen al fitonimului, ci el înseamnă „ferigă”, inițial, „aripă, pană; frunză” ca și v.ind. parna, perna „pană, vârf de aripă”, sl. pero, ceh. pernatc, perovnik (cu semnificația gr. pteris „aripă; ferigă”). De altfel și sl. perina „pernă” provine din sl. pero „pană”. Această ferigă este cea mai mare de la noi și poporul crede că sub ea se ascunde/adăpostește lupul. Notăm, în același context, și fitonimele **iarbă de perină, floare de perină** aparținând plantei *Anthemis tinctoria*, cu frunze în formă de pană.

Piciorul lupului (*Lycopodium clavatum, Lycopus europaeus*): calc după denumirile științifice (în care gr. lykos „lup”, pus „picior”, pódion „picioruș”). Frunzele au forma membrelor acestui animal.

Piperul lupului (*Aristolochia clematitis, Asarum europaeum, Daphne mezereum*), (cu varianta palatalizată **chiperul**) numit și **piperul pădurii** (*Asarum europaeum*) < (n)gr. pipéri (*Piper spp.*), sl. piperü, piperî din pers. pippari < v.ind. pippali. Plantele au organe cu gust/miros puternic, înțepător, picant, ca piperul (ex. *Asarum* exală miros de piper la frecarea frunzelor), semințe/fructe asemănătoare cu boabele de piper. Fitonimul poate avea atât înțelesul de sălbatic, dar și de „otrăvitor”. Fitonimul vrea să scoată în evidență toxicitatea speciilor și faptul că nu folosesc omului (ca și condiment).

Pușca lupului, pușcuța lupului (*Dianthus barbatus, Dianthus carthusianorum* incl. var. *saxigenus, Viscaria vulgaris* actualmente *Lychnis viscaria*): subst. pușcă „armă de foc” (cf. rus., bg. puška, pol. puszka, alb. puškë, magh. puska) are originea, susținem noi, în rad. i.-e. *peuk' – „a înțepa” (istrorom. pusia, pușe „pușcă”), iar fitonimele redau, unele, tocmai sensul radicalului indo-european (din care tema sl. pušik- și rom. pișc-), iar altele termenul derivat „pușcă”. Frunzele speciilor de *Dianthus* (neghina) înțepă. Ciuperca *Lasiosphaera*

gigantea „(îm)pușcă” la maturitate, eliberând pulberea de spori. Speciile de *Dianthus* și *Lychnis viscaria* au fructe capsule mici care și ele crapă la maturitate dar nu atât de spectaculos încât să fi sugerat numele de mai sus.

Salata lupului (*Crepis biennis*), **salata lupului de baltă** (*Crepis paludosa*): baltă este termen autohton; cf. ngr. saláta; noi suntem înclinați să credem că salata, zelada derivă din rad. i.-e *g'hel “a sclipi; galben, verde” din care și dac. *zila, *zela “plantă, iarbă, floare” (C. Drăgulescu, R. Drăgulescu), let. zâle, lit. žolė, rus. zel’e „plantă”, slov. zelje, bg. zele „zarzavat”.

Schinteuța lupului (*Lychnis flos-cuculi*) < scânteie (< lat. *scantilla < lat. scintilla), plantele având flori sau inflorescențe în formă de scânteie (sau steluță), adesea roșii, albe și galbene.

Smochina lupului (*Aristolochia clematidis*) < coresp. sl. smokvina, smokînă, bg. smok(i)in, sb. smokva. Are fructe asemănătoare smochinei, dar toxice.

Spinarea lupului (*Athyrium filix-femina*) < spinare (cf. lat. spinalis < lat. spina „șira spinării”). După M. Vinereanu spinare este termen prelatin, poate traco-dac; subst. spinare este sinonimul lui spată care înseamnă atât „piesă, pieptene la războiul de țesut” cât și „spate, spinare”. Spinarea lupului ar putea fi o răstălmăcire a fitonimului *spatele lupului (în care spatele reprezintă pluralul termenului spată). Tot astfel, numele **spinarea lupului** apare pentru feriguța *Asplenium ruta-muraria* în loc *spătița lupului cf. spătița orfanei (*Asplenium trichomanes*) ori *splinarea lupului (posibilă adaptare a numelui științific *Asplenium*).

Strugurul lupului (*Paris quadrifolia*) < strugure, termen autohton (I.I. Russu), din asemănarea fructelor și florilor/inflorescențelor plantelor cu boabele/ciorchinii viței de vie. Face fructe toxice (cu care, în unele zone, se otrăvesc câinii și lupii).

Sunătoarea lupului (*Rhinanthus glaber*, *Rhinanthus minor*, *Rhinanthus rumelicus*) < a suna (< lat. sonare) aluzie la semințele care, la coacere, sună în fructe (fructele de *Rhinanthus* sunt ca niște tamburine în miniatură). Speciile de *Rhinanthus* se mai numesc și **lup**.

Talpa lupului (*Leonurus spp.*, *Trifolium arvense*): morfologia frunzelor mai ales, dar și a inflorescențelor și ramificațiilor tulpinilor a fost comparată cu talpa animalului. Termenului talpă îi este atribuit în unele lucrări etimonul magh. talp „talpă”, noi considerăm că veridic este lat. *talpa „labă”. După M. Vinereanu lexemul este prelatin.

Teiul lupului (*Daphne mezereum*) < lat. tilia. Unii consideră că pentru ceai cel mai bun este *Tilia platyphyllos*, alții *Tilia tomentosa*, celelalte specii fiind căprești sau câinești. Teiul lupului poate fi și o etimologie populară după coresp. tilipin, tulipin, tulupin.

Tulichina lupului (*Daphne mezereum*), **tulichină**, **tulupin**, **tulipan(i) de grădină**: fitonime presupuse ca fiind autohtone, ca și substantivul tulpină (cf. și bg. și scr. trupina). În v.ind. tulpinya este numele unei plante, poate dintr-o temă *tul- „a crește; tulpină, plantă”; de comparat și cu subst. tuleu „tulpină” (tuleu, tului, după B.P. Hasdeu¹⁰ din substrat, M. Vinereanu îl consideră și el prelatin).

Turta lupului (*Lactarius subdulcis*, *Lactarius volemus*, *Paris quadrifolia*, *Strychnos nux-vomica*). Ultimile două se numesc turta lupului fie pentru că se otrăveau lupii cu fructele lor (maghiarii îi spun ultimei specii *farkas maszlag* „otrava lupului”), fie semnificația

¹⁰ B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice*, București, 1894.

fitonimului este „turtă otrăvitoare” cf. v.ind. lup- „a distruge, a rupe”, ags. lybb „otravă”, v.germ. luppi, lüppe „otravă; vrăjitorie”.

Țolul lupului (*Daphne mezereum*, *Pteridium aquilinum*): la prima vedere, fitonimul pare să sugereze că lupul s-ar culca pe aceste plante ca pe țol „covor, preș, cuvertură, pătură” (cf. tc. çul, ngr. tsóli, tsúli, alb. çiułl) sau se îmbracă cu ele. M. Vinereanu consideră subst. țol, țoale de origine traco-illirică (poate din rad. i.-e. k'el- „a acoperi”, v.ind. cela, cola „haine, țoale”). Speciile fiind toxice, este posibil însă să avem o etimologie populară din tema lup- „otrăvitor”. Țolul lupului ar putea însemna „țesut otrăvitor”, „plantă toxică”. *Mezereum* provine din arab. mazerium (< pers. mazeriyn) „a ucide”. C. Linnè¹¹ scrie că șase bobite/fructe de *Daphne mezereum* omoară lupul. Totuși, cei mai mulți interpretează fitonimul ca „pătura lupului”, unii precizând că sub ferigile mari (*Pteridium aquilinum*) lupii își fac adăpost, pândind stânila din apropiere.

Urechea lupului (*Campanula persicifolia*): inexplicabil, nici un organ al plantei nu seamănă cu urechea (lupului).

Analizând motivațiile genzelor acestor fitonime observăm că, în ciuda faptului că lupul este prezentat drept animal totemic al poporului nostru, cu implicații definitorii pe mai multe planuri (pornind de la faptul că etnonimul *dac* ar avea la bază frigianul *daos*¹², ținând seama de simbolistica stindardului dacilor și faptul că fondatorii Romei au fost alăptați de o lupoaică, ca termenul valah ar avea la baza termenul vâlc etc.), acest animal are, cu foarte rare excepții, doar reprezentări, corelații și conotații negative în cultura tradițională a poporului nostru.

Raportându-ne la tema lucrării noastre, denumirile de plante ce implică lexemul *lup*, își găsesc o motivație fie într-un habitus care seamănă cu un organ al acestui animal (*talpa*, *ochiul*, *botul*, *limba*, *coada* etc.), fie desemnează prin asociere cu lupul biotopul plantei (evidențiind că este o plantă sălbatică, de pădure etc.) sau că au influență asupra acestei vietăți (*pieđica lupului*). Rareori sunt construcții livrești (*lupin*). În majoritatea covârșitoare a cazurilor, denumirile indică o valoare economico-utilitară negativă, plantele fiind, cu câteva excepții, toxice. Altele ele reprezintă în plan denotativ caractere morfologice neplăcute.

În concluzie, termenul *lup* implică asocieri, conotații negative, neplăcute. **Lup** (*Rhinanthus glaber*, *Rhinanthus minor*, *Solanum dulcamara*), provine mai degrabă din v.ind. lup- „a distruge, a rupe”, ags. lybb „otravă”, v.germ. luppi, lüppe „otravă; vrăjitorie”, plantele în discuție fiind parazite ori otrăvitoare. Cele mai toxice sunt speciile de *Aconitum* numite **otrava lupului** (un pleonasm așadar), **napii lupului**. Toxice sunt și speciile **barba lupului**, **boaba lupului**, **strugurul lupului**, **turta lupului**, **laptele lupului**, **păstăia lupului**, **mărul lupului** ș.a. Există aproximativ 20 de specii toxice sau parazite care au în denumire termenul lup. Alte peste 30 specii înglobează în denumiri numele lupului. Acestea fie au flori asemănătoare botului (**gura lupului**) sau ochilor (**ochiul lupului**) ori organe de forma labei lupului (**laba lupului**), fie sunt parazite și sufocă plantele-gazdă (**lup**, **lupușor**, **lup vânat** *Melampyrum nemorosum*, **lupi** – prunele atacate de ciuperca *Taphrina pruni*, **lupoaie**, **lupoaică**) sau se utilizează la tratarea bolii colți de lup sau lupus, pe principiul „similia similibus curantur” (**colții lupului** și **luparița**; plantele au însă frunzele sau dinții frunzelor ca

¹¹ C. Linne, *Species plantarum*, 1753.

¹² A se vedea Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București, Editura Humanitas, 1995, p.11.

și colții lupului). Unele ciuperci otrăvitoare ori considerate toxice de către popor se numesc *beșina lupului*, *hribul lupului*, *pălăria lupului*. Fasciația (apariția pe arbori a unor fascicole de ramuri subțiri ca niște mături în urma atacului unor ciuperci) este numită tot *lup* sau *lup de buhaș* (adică lup de tufă). Galele de pe frunzele de stejar/gorun se numesc ouă de lup. Lăstarii viței de vie care se taie, numiți asmă, buhai, cârlani, curpeni, fluturi, pui(eți), sugaci, umeri, poartă în multe zone denumirea de lupi.

Vechii greci (ap. Dioscorides) numeau speciile parazite de *Orobanche lykos* „lupul”. Fitominele analizate în prezenta lucrare fie înglobează un rad. i.-e. *lup- „ucigaș, otravă”, din care și lat. lupus, rom. lup, fie provin din lat. lupus, cu semnificația inițială „ucigașul”.

Bibliografie

- Berinde. A., S. Lugojan, *Contribuții la cunoașterea limbii dacilor*, Timișoara, Editura Facla, 1984.
- Borza, Al., *Dicționar etnobotanic*, București, Editura Academiei R.S.R., 1968.
- Brâncuș, Gr., *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Diculescu, C., *Dacia Romana în oglinda inscripțiilor și a limbei de azi*, Cluj, Institutul de Arte grafice „Ardealul”, 1926.
- Drăgulescu, Constantin, *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2010, în reeditare 2013.
- Drăgulescu, Constantin, Radu Drăgulescu, *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumirile dacice de plante*, Sibiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, 2000 ș.a.
- Eliade, Mircea, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București, Editura Humanitas, 1995, p.11.
- Hasdeu, B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae*, București, 1894.
- Linne, C., *Species plantarum*, 1753.
- Russu, I.I., *Etnogeneza românilor*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- Vasmer, M. *Etimologičeski slovarī russkovo jazyka*, I-IV, Moscova, 1986-1987.
- Vinereanu, M., *Dicționarul etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, București, Editura Alcor Edimpex, ed. a 2-a, 2009.